

Benedict Andersons forestillede fællesskaber

GLOBALE OG LOKALE PERSPEKTIVER

PÅ DET NATIONALE

AF

SØREN IVARSSON

'Vi er forskellige, fordi vi er ens'

BENEDICT ANDERSON I INFORMATION, 23. SEPTEMBER 2005

Efter at Benedict Andersons bog *Imagined Communities* udkom i 1983, blev den for mange hurtigt en af nationalismeforskningens kultbøger. Hans fremstilling af nationen som et 'forestillet fællesskab' har antaget en mantra-agtig kvalitet i modernistiske og konstruktivistiske analyser af nationalisme, nationer og nationale identiteter. Efterfølgende er Anderson blevet prist som den, der for alvor var medvirkende til at bringe det kulturelle og det diskursive ind i forståelsen af det nationale. I forordet til antologien *Becoming National* fremhæver redaktørerne således, at Anderson med sin påberåbelse af begrebet 'forestillede fællesskaber' afgørende har 'moved the discussion beyond material and structural determinations into the realm of discourse and the generation of meaning'.¹ Det er rigtigt, at Anderson karakteriserer nationalisme og nationalitet som en særlig slags kulturelle produkter. Det er også rigtigt, at han i sin tilgang til det nationale lægger vægt på kulturelle frem for politiske faktorer. *Imagined Communities* vil dog skuffe en læser, som forventer at blive præsenteret for en diskurshistorisk tilgang til nationale ideologier eller til en dybdegående diskussion af de processer, hvorved sådanne diskurser sættes i spil og gør nationen som et forestillet fællesskab virkelig.

¹ Geoff Eley and Ronald Grigor Suny (eds.): *Becoming National. A Reader*, New York and Oxford 1996, s. 6.

For Anderson repræsenterer ideen om det nationale en radikalt ny form for bevidsthed, og i *Imagined Communities* giver han sit bud på de kulturelle og materielle betingelser, der ligger til grund for denne bevidstheds opståen og udbredelse som et globalt fænomen – fra Amerika til Europa og videre til de koloniale områder i Asien og Afrika. Anderson forbinder fremkomsten af den nationale forestilling med tilbagegangen af de klassiske samfund, knyttet sammen af hellige sprog og dynastiske riger, en ændret opfattelse af tid, og 'printkapitalismens' indflydelse. I forhold til de koloniale områder fremhæver Anderson mere specifikt den koloniale stats rolle. Andersons tilgang er derfor universel, og han skriver det nationale ind i en global ramme. At Anderson på denne måde ser ud over nationalisme som et europæisk eller vestligt fænomen, er egentlig ikke så overraskende. Andersons faglige forankring er i Sydøstasien. I sine publikationer har han beskæftiget sig indgående med tre lande i denne del af verden: Indonesien, Thailand og Filippinerne. Han har da også selv givet udtryk for, at han under indflydelse fra sin bror Perry Anderson satte sig for at skrive *Imagined Communities* for netop at forstå nationalismen i Indonesien som del af en universel historie. Han ønskede derigennem at distancere sig fra nogle af sine tidligere studier, hvor han med egne ord havde foretaget en essentialisering af indonesisk kultur og 'had ignored earlier gentle suggestions that Indonesians were, after all, part of the human species, and could not possibly be incomparable and unique as I had nationalistically considered'.²

Sociologen Partha Chatterjee er en markant kritiker af Andersons analyse af nationalismens oprindelsesbetingelser i en kolonial sammenhæng, og hans kritik har haft en stor indflydelse i nationalismeforskningen. Med henvisning til netop Chatterjees kritik konstaterer forfatteren til en nyere oversigt over nationalismeteorier således, at Anderson 'misinterprets the rise of anti-colonial nationalism'.³ Men er denne kritik berettiget? Og hvordan er det egentlig, at Anderson analyserer nationalismens opståen i de europæiske kolonier? Det er emner, som jeg vil diskutere i denne artikel. I den forbindelse vil jeg fremhæve den forskel, der er mellem den oprindelige udgave af *Imagined Communities* fra 1983 og den reviderede version fra 1991. Ud over at rette faktuelle fejl har Anderson ikke revideret den originale tekst. Men han har tilføjet et nyt forord og to nye kapitler. I det ene af disse (kapitel 10) bygger

² Benedict Anderson: *Language and Power. Exploring Political Cultures in Indonesia*, Ithaca and London 1990, s. 9-10.

³ Umut Özkirimli: *Theories of Nationalism. A Critical Introduction*, Basingstoke and New York 2000, s. 156.

Anderson videre på og præciserer sin tidligere analyse af de koloniale nationalistes oprindelsesbetingelser. Endelig vil jeg inddrage andre dele af Andersons forfatterskab – blandt andet hans seneste bog *Under Three Flags* – for derigennem at tegne et mere komplet billede af Andersons tilgang til kolonial nationalisme.⁴

Forestillede fællesskaber I: Nationalismens modulære natur

For Anderson er nationer og nationalisme utvetydigt moderne fænomener, og som forestillede fællesskaber er nationer ikke produkter af givne forhold som sprog, religion eller kulturelle særtræk, som kan lokaliseres i en fjern fortid. I stedet forbinder han nationalismen med en radikalt ny form for bevidsthed, som er produktet af processer i moderne tid. I Andersons genealogi vågner nationalismen og den nationale forestilling i de religiøse tankesystemers skumring. Anderson mener således, at den nationale tænkning først blev mulig, da tre fundamentale kulturelle systemer med rødder i den religiøse forestillingsverden mistede deres betydning som givne referencerammer for opfattelsen af fællesskaber og politisk organisering. Det første er de klassiske religiøse fællesskaber, som så sig selv som kosmisk centrale og blev bundet sammen af hellige sprog og af det skrevne ord. Det andet er det dynastiske rige, der er centreret om det hellige monarki, og som fik sin legitimitet fra det guddommelige og ikke fra folket. Der er tale om en form for organisering, der i sine grundlæggende præmisser er forskellig fra den nationale form. I de præmoderne dynastiske riger blev staterne defineret ved deres centre, grænserne var uklare, og suveræniteten var overlappende. I modsætning hertil bliver de moderne staters suverænitet forestillet som fuldstændig og virkende overalt inden for det klart markerede territorium.⁵ Endelig er der tidsopfattelsen. Med reference til Auerbach forbinder Anderson den præmoderne tidsopfattelse med en radikalt anderledes opfattelse af samtidighed end den, vi kender i dag. Kosmologi og historie er ikke adskilt, og fortiden forkynder fremtiden gennem guddommeligt forsyn. Dermed bliver fortid og fremtid knyttet sammen i en øjeblikkelig nutid. Anderson kalder derfor denne opfattelse af samtidighed for 'samtidighed-langs-med-tid' (*simultaneity-along-time*).⁶

⁴ Benedict Anderson: *Under Three Flags. Anarchism and the Anti-Colonial Imagination*, London and New York 2005.

⁵ Benedict Anderson: *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, Revised Version; London and New York 1991, s. 19.

⁶ Samme, s. 24.

Ifølge Anderson kræver den nationale forestilling en anden tidsopfattelse, hvor samtidighed går på tværs af tid. Med henvisning til den klassiske roman og avisen illustrerer Anderson, hvorfor denne forandring i tidsopfattelsen er så central i forhold til den nationale forestilling. Romanens struktur er karakteriseret ved at have mange sideløbende handlinger, som er uafhængige af hinanden, men som fra læserens perspektiv ikke desto mindre er bundet sammen på tværs af tid. Romanen udfolder sig i, hvad Anderson betegner som 'tom, homogen tid', hvor samtidighed går på tværs af tid 'marked not by prefiguring and fulfilment, but by temporal coincidence, and measured by clock and calendar'.⁷ I sin grundlæggende struktur er romanen derfor en analogi til ideen om nationen som et forestillet fællesskab: en 'sociologisk organisme' der bevæger sig gennem historien, uden at de enkelte medlemmer kender hinanden.⁸

Anderson understreger dog, at der ikke er tale om en enkel årsagssammenhæng, hvor fremvæksten af den nationale forestilling er et resultat af de religiøse verdensbilleders tilbagegang. Hans tilgang er materialistisk og sætter fokus på en sammenkædning af økonomi og teknologi:

[...] the convergence of capitalism and print technology on the fatal diversity of human language created the possibility of a new form of imagined community, which in its basic morphology set the stage for the modern nation.⁹

Dette kunne lede tanken hen på Ernest Gellners klassiske analyse af nationalismen som en konsekvens af de krav, industrialismen stiller til den samfundsmæssige organisation.¹⁰ Anderson deler dog ikke den funktionalisme, der er indbygget i Gellners analyse. I Andersons analyse er det, hvad han betegner som 'printkapitalisme', som figurerer centralt. Printkapitalisme udsprang af en præindustriel handelskapital, som frembragte kapitalismens første masseproducerede produkt – bogen – og senere også avisen. Der er flere grunde til, at printkapitalismen og dens produkter står helt centralt i Andersons analyse. For det første er romanen og avisen medvirkende til at udbrede den nye tidsopfattelse, som er en nødvendig forudsætning for, at det er muligt at tænke nationen som et forestillet og afgrænset fællesskab, hvor den enkelte ikke

⁷ Samme, s. 24.

⁸ Samme, s. 26.

⁹ Samme, s. 46.

¹⁰ Ernest Gellner: *Nations and Nationalism*, Oxford 1983.

kender alle dets øvrige medlemmer, og samtidig forestille sig andre lignende fællesskaber ud over ens eget. For det andet blev der med de trykte produkter skabt standardiserede skriftsprog ud af dialekternes mangfoldighed:

Nothing served to 'assemble' related vernaculars more than capitalism, which, within the limits imposed by grammars and syntaxes, created mechanically reproduced print-languages capable of dissemination through the market.¹¹

De trykte mediers form skabte en kobling mellem et specifikt sprog og et specifikt territorium, hvilket senere blev et fundamentalt element i nationale ideologier og nationale identiteter. For det tredje åbnede romanen og avisen som masseproducerede produkter også op for helt nye muligheder for at repræsentere nationen over for en bred læser-skare gennem de trykte nyheder og fortællinger. I Andersons analyse er det denne kobling mellem sekularisering, printkapitalismen, dennes masseproducerede produkter, printsprogets territorialitet og en ny opfattelse af samtidighed, der udgør den konstituerende dynamik eller grundlæggende matrix, som gør det muligt at tænke nationen som et forestillet fællesskab.

Anderson supplerer denne fremstilling af nationalismens generelle oprindelsesbetingelser med en mere specifik analyse af nationalismens fremtrædelsesform i forskellige samfundsmæssige sammenhænge og dermed af nationalismens udbredelse som et globalt fænomen. I den sammenhæng lægger han stor vægt på nationalismens 'modulære natur':

I will be trying to argue that the creation of these artefacts [nation-ness, nationalism] at the end of the eighteenth century was a spontaneous distillation of a complex 'crossing' of discrete historical forces; but that, once created, they became 'modular', capable of being transplanted, with varying degrees of self-consciousness, to a great variety of social terrains, to merge and be merged with a correspondingly wide variety of political and ideological constellations.¹²

Hvad der ligger i denne opfattelse er, at når nationen først var blevet forestillet et sted, så udgjorde denne historiske erfaring en model for

¹¹ Benedict Anderson: *Imagined Communities*, s. 44.

¹² Samme, s. 4.

den nationale forestilling, som kunne overføres fra et område til et andet, når blot den grundlæggende matrix var til stede i modtagerområdet. Den nationale diskurs blev del af en international diskurs, som efterfølgende blev lokaliseret i andre samfundsmæssige sammenhænge. Denne overføring skete typisk gennem printkapitalismens produkter – bøger, pamfletter og pjecer – og i slutningen af det tyvende århundrede er ideen om nationen ‘nested firmly in virtually all print-languages’.¹³ Denne forståelse af nationalismens modulære natur indebærer dog ikke, at nationalismen i dens lokalisering i forskellige tidsmæssige og geografiske sammenhænge bliver monolitisk i sin fremtrædelsesform. I Andersons fremstilling af nationalismens modulære natur er der indbygget både kontinuitet og transformation. Således understøtter han, at når den enkelte nationalisme bliver formet efter en allerede eksisterende model, vil der være tale om en proces, hvor der bliver ‘tilpasset’, ‘forbedret’ og ‘transformeret’.¹⁴ Men på samme tid er der tale om en proces, hvor der bliver ‘kopieret’ og om at de allerede eksisterende modeller ‘imposed certain »standards« from which too-marked deviations were impermissible’.¹⁵

Denne ide om nationalismens modulære natur og spørgsmålet om kontinuitet overfor forandring illustrerer Anderson med reference til de forskellige former for nationalisme, som han opererer med i *Imagined Communities*. Der er her tale om tre ‘idealtyper’ eller grundformer for nationalisme, som tidsmæssigt følger i kølvandet på hinanden: kreolsk, etnolingvistisk og officiel nationalisme. Disse bliver efterfulgt af ‘den sidste bølge’ – Andersons betegnelse for koloniale nationalismer – som er en hybridform, da den ofte indeholder elementer fra de tidligere idealtyper.¹⁶

Anderson lokaliserer de første repræsentationer af nationen til de koloniale stater i Den Ny Verden i slutningen af 1700- og begyndelsen af 1800-tallet. Det er denne form for nationalisme, som han betegner kreolsk nationalisme. Den bliver skabt af den lokale kreolske (koloniale) elite, som var udelukket fra de øverste poster i den koloniale administration og derfor ønskede uafhængighed fra moderlandet i Europa.

¹³ Samme, s. 135.

¹⁴ Samme, s. 140-141.

¹⁵ Samme, s. 81.

¹⁶ Anderson har senere tilføjet yderligere en form for nationalisme, som han betegner ‘lang-distance-nationalisme’. Det er en form for fossilerende nationalisme, som diaspora eller immigranter dyrker uden for deres hjemland, og som den nye informationsteknologi har gjort mulig. Denne form for nationalisme er derfor også blevet betegnet ‘email/internet-nationalisme’ eller ‘bærbare nationalisme’ (Benedict Anderson: *Long-Distance Nationalism. World Capitalism and the Rise of Identity Politics*, Amsterdam 1992).

At denne modstand antog nationale rammer, forbinder Anderson med embedsfolkenes administrative rejser. Disse rejser bragte dem vidt omkring inden for kolonien og medførte, at det administrative rum blev oplevet som et 'hjemland'. Ligeledes bidrog de lokale aviser til at definere det administrative rum som en meningsfyldt enhed gennem sine nyheder. Et karakteristisk træk ved denne form for nationalisme er, at den ikke påberåber sig en sproglig forskellighed i forhold til dem, som den ønsker uafhængighed fra (moderlandet). Et andet karakteristisk træk er, at den kreolske nationalisme antager en folkelig form i forsøget på at sikre støtte fra den oprindelige befolkning og de genetisk opblandede mestizoer til den kreolske elites projekt.¹⁷ Inden for Andersons opfattelse af nationalismens modulære natur repræsenterer denne kreolske nationalisme den første model, som efterfølgende er blevet kopieret.

Uafhængighedsbevægelserne i Amerika blev, så snart der blev skrevet om dem, 'concepts', 'models', 'blueprints':

Out of the American welter came these imagined realities: nation-states, republican institutions, common citizenships, popular sovereignty, national flags and anthems, etc., and the liquidation of their conceptual opposites: dynastic empires, monarchical institutions, absolutisms, subjecthoods, inherited nobilities, serfdoms, ghettoes, and so forth.¹⁸

Hvad angår den etno-lingvistiske nationalisme placerer Anderson den tidsmæssigt i perioden 1820-1920 og geografisk i Europa. Det er den første nationalisme, som trækker på den nationale forestilling, som den kreolske nationalisme har sat i spil. Den nationale ide bliver her aktiveret af embedsfolk, fagfolk og borgerskabet i deres opgør med de

¹⁷ Således lokaliserer Anderson ikke nationalismens oprindelse i Europa. I den reviderede udgave af *Imagined Communities* undrer Anderson sig over, at hans kontroversielle tolkning af den nye verden som oprindelsessted for nationalismen er blevet ignoreret (Benedict Anderson: *Imagined Communities*, s. xiii). Der findes nu en del litteratur, der kritisk diskuterer denne del af Andersons analyse: Claudio Lomnitz: 'Nationalism as a Practical System. Benedict Anderson's Theory of Nationalism from the Vantage Point of Spanish America'. I Miguel Angel Centeno and Fernando López-Alves (eds.): *The Other Mirror. Grand Theory Through the Lens of Latin America*, Princeton and Oxford 2001, s. 329-359; Sara Castro-Klarén and John Charles Chasteen (eds.): *Beyond Imagined Communities: Reading and Writing the Nation in Nineteenth-Century Latin America*, Baltimore 2003; Ed White: 'Early American Nations as Imagined Communities', *American Quarterly*, 56:1, 2004, s. 49-81.

¹⁸ Benedict Anderson: *Imagined Communities*, s. 81. (Anderson bruger begreberne 'concepts', 'models', og 'blueprints' på samme side).

dynastiske riger. Men til forskel fra den kreolske nationalisme er den første europæiske variant tæt knyttet til opfattelsen af sprog som et nationalt kendetegn. Dette udspringer af, at printsprogene afstak rammerne for et rum, som er forskelligt fra det dynastiske riges politiske rum. Ligesom den kreolske er også denne nye form for nationalisme folkelig, og den er knyttet sammen med en demokratisk retorik.

Endelig er der den officielle nationalisme. Den er udtryk for de dynastiske staters reaktion på de etno-lingvistiske nationalismer og er et forsøg på at transformere den dynastiske stat til en nation. I sin forklaring af denne nationalismes opståen peger Anderson igen på det modulare aspekt:

The key to situating ‘official nationalism’ – willed merger of nation and dynastic empire – is to remember that it developed after, and in reaction to, the popular national movements proliferating in Europe since the 1820s. If these nationalisms were modelled on American and French histories, so now they became modular in turn. It was only that a certain inventive ledgerdomain was required to permit the empire to appear attractive in national drag.¹⁹

Anderson betegner de officielle nationalismer som ‘reactionary, secondary modelling’ og tidsmæssigt placerer han dem efter de etno-lingvistiske nationalismer – i særdeleshed i den anden halvdel af det nittende århundrede.²⁰ Hvor springet fra kreolsk til etno-lingvistisk nationalisme markerede et spring fra Amerika til Europa, så lokaliserer Anderson ligeledes primært den officielle nationalisme i Europa, men inddrager også Japan og Siam som eksempler.

Disse tre idealtyper for nationalisme udgør endelig det fundament, som de koloniale nationalismer efterfølgende bygger på. De koloniale nationalismer omfatter de nationer, der så dagens lys i afkoloniseringsens tidsalder efter Anden Verdenskrig. Som nævnt tidligere har Anderson i den reviderede udgave af *Imagined Communities* tilføjet tekst, som bygger videre på den analyse af de koloniale nationalismer, han præsenterede i den første udgave. Jeg vil begynde med at se nærmere på Andersons oprindelige analyse. I et senere afsnit vil jeg vende tilbage til den reviderede udgave. I 1983-udgaven af *Imagined Communities* er der ifølge Anderson to årsager til, at den antikoloniale kamp antog en national form, som havde den koloniale stat som sit geografiske rum. I

¹⁹ Samme, s. 86-87.

²⁰ Samme, s. 86-87.

sin forklaring betoner Anderson dels, hvad vi kunne betegne som et intra-kolonialt aspekt. Ligesom det var tilfældet med den kreolske nationalisme, fremhæver han også her betydningen af de administrative og uddannelsesmæssige rejser, som de koloniale subjekter foretog inden for den koloniale stats rammer. Om betydningen af at anbringe skoleelever bragt sammen fra hele kolonien i den koloniale hovedstad skriver Anderson:

[...] their common experience [...] gave the maps of the colony which they studied [...] a territorially specific imagined reality which was everyday confirmed by the accents and physiognomies of their classmates.²¹

Samtidig betoner han også vigtigheden af et andet aspekt af det koloniale skolesystem, som knytter an til hans ide om nationalismens modulære natur. I skolerne fik de koloniale indbyggere gennem kolonimagens sprog adgang til ideen om det nationale:

As bilingual intelligentsias, [...], they had access, inside the classroom and outside, to models of nation, nation-ness, and nationalism distilled from the turbulent, chaotic experiences of more than a century of American and European history. These models, in turn, helped to give shape to a thousand inchoate dreams. In varying combinations, the lessons of creole, vernacular and official nationalism were copied, adapted, and improved upon.²²

Eller som Anderson også udtrykker det:

Print-literacy already made possible the imagined community floating in homogenous, empty time of which we have spoken earlier. Bilingualism meant access, through the European language-of-state, to Western culture in the broadest sense, and, in particular, to the models of nationalism, nation-ness, and nation-state produced elsewhere in the course of the nineteenth century.²³

På denne måde fremstår koloniale nationalismer som komplekse størrelser, der kombinerer elementer fra de tidligere tre nationalisme-

²¹ Samme, s. 122.

²² Samme, s. 140.

²³ Samme, s. 116.

modeller. Når den grundlæggende matrix, som gør det muligt at tænke nationen, er til stede, bliver ideen om det nationale udbredt til de koloniale områder gennem diffusion.

Med denne betoning af nationalismens spredning gennem diffusion lægger Anderson sig umiddelbart tæt op ad andre modernistiske analyser af nationalismen, som har status af klassikere inden for nationalismeforskningen. Såvel Hans Kohn, Elie Kedourie og John Plamenatz forklarer den globale udbredelse af nationalismen med diffusionen af en ide.²⁴ Men samtidig adskiller Andersons analyse sig fundamentalt fra de klassiske studier. For det første, mens nationalismens udspringspunkt normalt placeres i Europa, så lokaliserer Anderson den første nationalisme i Amerika. De nationalismer, som efterfølgende opstår i en europæisk sammenhæng, er derfor selv resultatet af en diffusion af ideen om det nationale. For det andet bryder Andersons analyse med den overordnede skelnen mellem nationalisme i en såkaldt 'vestlig' og en 'østlig' variant. Denne typologi har Anthony Smith ellers betegnet som en af de mest indflydelsesrige inden for nationalismeforskningen.²⁵ I litteraturen optræder den 'vestlige' nationalisme også under betegnelserne statsborgerlig, territorial eller politisk nationalisme, og den 'østlige' nationalisme optræder under betegnelserne etnisk eller kulturel nationalisme. Selvom disse kategorier stadig har en analytisk værdi som idealtyper, så er der i nationalismeforskningen nu enighed om, at konkrete nationalismer aldrig kun udtrykker en af dem. De vil altid være en blandingsform. Ligeledes er det heller ikke længere almindeligt at forbinde disse idealtyper af nationalismen med geografiske områder.²⁶ Men i Kohns klassiske analyse er der netop tale om, at der er indbygget en geografisk skillelinie.²⁷ Således forbinder Kohn den 'vestlige' nationalisme med et geografisk område bestående af England, Frankrig, Amerika, Svejts og Holland. Denne nationalisme er karakteriseret ved politisk liberalisme, og den er båret frem af borgerskabet i deres succes-

²⁴ Elie Kedourie: *Nationalism in Asia and Africa*, New York and Cleveland 1970; Hans Kohn: *The Idea of Nationalism. A Study of Its Origins and Background*, New York 1944; John Plamenatz: 'Two Types of Nationalism'. I Eugene Kamenka (ed.): *Nationalism: The Nature and Evolution of an Idea*, New York 1976, s. 22-36.

²⁵ Anthony Smith: *National Identity*, London 1991, s. 80.

²⁶ David Brown: 'Are there good and bad nationalisms?', *Nations and Nationalism*, 5:2, 1999, s. 281-302; Rogers Brubaker: 'The Manichean Myth: Rethinking the Distinction Between "Civic" and "Ethnic" Nationalism'. I Hanspeter Kriesi et. al. (eds.): *Nation and National Identity. The European Experience in Perspective*, Zürich 1999, s. 55-71; Anthony D. Smith: *Nations and Nationalism in a Global Era*, Cambridge 1995, s. 76ff.

²⁷ Kohn benytter betegnelserne 'vestlig' og 'ikke-vestlig', men da det er med betegnelserne 'øst'-'vest' hans typologisering er blevet udbredt, anvender jeg også disse i det følgende.

fulde kamp mod feudalismen. Den er baseret på allerede eksisterende politiske strukturer og er derfor rodfæstet i en politisk og samfundsmæssig realitet. Til sammenligning forbinder Kohn den 'østlige' nationalisme med et geografisk område bestående af Central- og Østeuropa og Asien. Den er en efterligning af den 'vestlige' nationalisme, men den forkaster den 'vestlige' nationalismes politiske liberalisme. Den bliver båret frem af en lille uddannet klasse. Den er ikke baseret på eksisterende politiske strukturer, men kompenserer for dette ved at fremhæve kulturelle og sproglige særtræk. Ligeledes taler Plamenatz om, at den nationale ide bliver fordrejet eller forvansket, når den bliver udbredt fra den 'vestlige' verden til den 'østlige'. Rent geografisk forbinder Plamenatz den 'østlige' nationalisme med Østeuropa, Afrika, Asien og Latinamerika. Hans grundlæggende argument er, at den 'østlige' nationalisme er:

[...] the nationalism of peoples recently drawn into civilization hitherto alien to them, and whose ancestral cultures are not adapted to success and excellence by these cosmopolitan and increasingly dominant standards. This is the nationalism of peoples who feel the need to transform themselves, and in so doing raise themselves; of peoples who come to be called 'backward', and who would not be nationalists of this kind unless they both recognised this backwardness and wanted to overcome it.²⁸

Ifølge Plamenatz udspringer den 'østlige' nationalisme således ikke naturligt af eksisterende politisk organisering. I stedet kæder han den sammen med jagten på en ny identitet og samfundsmæssig organisering, som er resultatet af en eksponering til en overlegen 'vestlig' civilisation. I denne proces kommer de 'østlige' eller koloniale nationalister til at stå i et dilemma. På den ene side forkaster de kolonimagten, men på den anden side efterligner de kolonimagtens overlegne kultur. Ligeledes forkaster de deres egen kultur til fordel for den 'vestlige' civilisation, samtidig med at de dyrker deres egen kultur som en markering af egen identitet. Ifølge Plamenatz er den 'østlige' nationalisme derfor 'disturbed and ambivalent as the nationalisms of Herder and Mazzini were not'.²⁹ I disse fremstillinger er der således tale om en geografisk inddeling, hvor nationalismen i en 'østlig' sammenhæng antager en kunstig eller anderledes karakter, fordi den politiske organisering ikke

²⁸ John Plamenatz: 'Two Types of Nationalism', s. 33-34.

²⁹ Samme, s. 34-35.

for alvor er moden til nationalismen. Kedourie giver udtryk for samme opfattelse:

Almost any Asian or African nationalism, considered as a scheme of thought or a program of action, suffers from artificiality, from seeming a laborious attempt to introduce outlandish standards and out-of-place categories, and nowhere do they seem more out-of-place than in trying to adopt the European category of the nation-state.³⁰

Selvom Anderson også betoner diffusionens betydning for nationalisms udbredelse, så er der ikke i hans analyse den samme opfattelse af, at nationalismen forvrænges eller helt grundlæggende ændrer natur i takt med, at den bliver globaliseret. Ifølge Anderson udspringer nationalisms forskellige former af den proces, hvorved ideen om det nationale er blevet optaget, tilpasset og brugt i forskellige samfundsmæssige sammenhænge. Nationalisme er ikke per automatik knyttet sammen med en specifik politisk ideologi, men det er de konkrete samfundsgrupper, der aktiverer nationalismen, og de politiske mål, disse søger at opnå, der afgør den enkelte nationalismes politiske form.

I *Imagined Communities* diskuterer Anderson ikke eksplicit sin afstandstagen fra øst-vest distinktionen. Det gør han derimod i en senere tekst, som meget betegnede har titlen 'Western Nationalism and Eastern Nationalism. Is there a difference that matters?'. Som nævnt tidligere fokuserede Anderson i *Imagined Communities* på nationalisms idealtyper i deres første fremtrædelsesform. I denne senere tekst er hans pointe, at selvom idealtyperne i deres oprindelse er lokaliseret i tid og rum, så er de inden for den modulære tænknings logik efterfølgende blevet til 'globale fænomener'. Anderson skriver således om for eksempel kreolsk nationalisme:

[...] we have a creole form of nationalism that crops up in the eighteenth, nineteenth, twentieth and, surely, also in the twenty-first century, in the Americas, in Europe, in Africa, in the Antipodes, as well as in Asia.³¹

Og selvom den etno-lingvistiske nationalisme er af en europæisk oprindelse, så giver det ikke mening at betragte den som 'vestlig' – også den er universel i tid og rum.

³⁰ Elie Kedourie: *Nationalism in Asia and Africa*, s. 29-30.

³¹ Benedict Anderson: 'Western Nationalism and Eastern Nationalism. Is there a difference that matters?', *New Left Review*, 9 (May-June 2001) s. 35.

I *Imagined Communities* er Anderson interesseret i den dynamik, der har ført til nationalismens opståen og dens udbredelse som et globalt fænomen. Han sætter fokus på de globale eller universelle aspekter af nationalismen, men ikke på nationalismens partikulære fremtrædelsesformer. Således ser han i sin analyse ikke nærmere på enkelte nationale bevægelser, deres ideologi eller selvforståelse. Det er det globale perspektiv og ikke det lokale, der står centralt i hans analyse. Som nævnt tidligere er der i Andersons analyse af nationalismens modulære natur indbygget både kontinuitet-lån og transformation-forandring i den proces, hvormed ideen om det nationale bliver udbredt som et globalt fænomen. Og her tænker Anderson på udformningen af de nationale idealtyper og den måde, som disse bliver sat i spil på af de koloniale nationalister. Men hvis vi ser bort fra en sådan universel eller makro-tilgang til det nationale, så giver en læsning af *Imagined Communities* netop ikke noget svar på, hvordan forholdet mellem kopiering og transformation er, hvis vi ser nærmere på enkelte nationale bevægelser og ideologier. Andersons fremstilling af nationalismens modulære natur er derfor blevet kritiseret af mange. I sin udmærkede introduktion til studiet af nationalisme påpeger sociologen Craig Calhoun det problematiske i, at Anderson benytter den modulære figur i forhold til udformningen af de kolonial nationalismer:

The metaphor of 'modularity' is [...] potential misleading. It suggests that elements of an international discourse can be transplanted without basic alteration to new cultural settings. This neglects the more complex interplay between each local culture and the international discourse (as well as the lines of tension within each local cultural field).³²

Ligeledes påpeger sociologen Manu Goswami, at i Andersons analyse forbliver begrebet modulær:

[...] remarkably and frustratingly under-specified: its meaning is presupposed rather than self-consciously theorized. It has the status of a pervasive metaphor rather than self-consciously theorized.³³

³² Craig Calhoun: *Nationalism*, Buckingham 1997, s. 107-108.

³³ Manu Goswami: 'Rethinking the Modular Nation Form: Towards a Sociohistorical Conception of Nationalism', *Contemporary Studies in Society and History*, 44:4, 2002, s. 777.

Også Partha Chatterjee kritiserer Anderson for en mangel på at specificere detaljerne i nationalismens modulære natur, og hans bidrag er blevet emblematiske for kritikken af Andersons opfattelse af kolonial nationalisme.

Partha Chatterjees kritik

Partha Chatterjee er et fremtrædende medlem af en gruppe forskere samlet om tidsskriftet *Subaltern Studies*. Siden begyndelsen af 1980'erne har disse forskere brugt tidsskriftet som en platform for at skrive en ny Indiens-historie, der gav stemme og råderum til de grupper i det indiske samfund, som de mente hidtil havde været marginaliserede i historieskrivningen. Der er f.eks. tale om kvinder, bønder og arbejdere. I sine analyser af den indiske nationalisme ville *Subaltern Studies* fokusere på 'the contributions made by people *on their own*, that is, *independent of the elite* to the making and development of this nationalism'.³⁴ Med denne tilgang til Indiens historie formulerede *Subaltern Studies* sig i opposition til eksisterende nationalistiske fortællinger, hvor den indiske nationalisme blev afbildet som et idealistisk projekt anført af en lokal elite, som førte nationen og dens befolkning fra kolonial undertrykkelse til postkolonial frihed. Denne revisionistiske tilgang til den indiske nationalismes historie udsprang blandt andet af en øget utilfredshed med, hvad der blev betragtet som den autoritære måde den indiske stat håndterede de politiske problemer, som den var konfronteret med i 1970'erne og 1980'erne: nedkæmpningen af maoistiske oprør flere steder i Indien, Gandhis undtagelsestilstand og stormen på det gyldne tempel i Amritsar.

I 1986 udkom Partha Chatterjees bog *Nationalist Thought and the Colonial World*, hvori han præsenterer en detaljeret analyse af tilblivelsen af en nationalistisk diskurs i det koloniale Indien. Han kritiserer i den sammenhæng Anderson for alt for snævert kun at betone det modulære element i sin analyse af nationalismens spredning. Ifølge Chatterjee får Andersons fremstilling præg af en 'sociologisk determinisme'. Den tager ikke højde for, at den proces, der indlejrer nationalismen i en kolonial sammenhæng, er præget af kamp mellem forskellige politiske grupperinger, og at den nationalistiske diskurs kan antage mange forskellige former i perioden fra dens oprindelse til det punkt, hvor den anti-koloniale nationalistiske kamp kulminerer med etableringen af en

³⁴ I Dipesh Chakrabarty: 'Subaltern Studies and Postcolonial Historiography', *Nepantala: Views from South*, 1:1, 2000, s. 14.

uafhængig stat. Med sin 'sociologiske determinisme' indfanger Andersons analyse derfor ikke 'the twists and turns, the suppressed possibilities, the contradictions still unresolved' i det nationale projekt.³⁵ Og hermed udelader han, ifølge Chatterjee, centrale aspekter i forståelsen af kolonial nationalisme:

It is in the shifts, slides, discontinuities, the unintended moves, what is suppressed as much as what is asserted, that one can get a sense of this complex movement, not as so many accidental or disturbing factors but as constitutive of the very historical rationality of the process.³⁶

Hvad Chatterjee her taler for, er en mere sammensat forståelse af, hvorledes den indiske nationalisme blev transformeret til en statslegitimerende ideologi gennem en analyse af den nationalistiske diskurs og 'the intellectual process of creation'.³⁷ Et element, som Anderson netop ikke analyserer i *Imagined Communities*, hvor han udelukkende ser på de betingelser, der muliggjorde den nationale tænkning i forskellige samfundsmæssige sammenhænge. Med sin analyse af den nationalistiske ideologi viser Chatterjee, hvorledes den nationale diskurs i en kolonial kontekst bliver udformet gennem lån og transformation. Hvad angår elementet af transformation, viser Chatterjee, hvorledes den nationalistiske diskurs bygger på, men også forandrer den repræsentation af Indien, dets befolkning og kultur, som findes udtrykt i viden produceret af kolonimagten. Trods denne forskel mellem den nationalistiske og den koloniale diskurs på det indholdsmæssige plan bygger de ifølge Chatterjee stadig på den samme grundlæggende teoretiske ramme. Denne betegner han som 'post-Enlightenment rational thought'. På denne måde er den nationalistiske diskurs 'a different discourse, yet one that is dominated by another'.³⁸ Selvom den nationale diskurs i Indien på mange punkter på det diskursive plan er forskellig fra vestlige nationalismer, så er den lokaliseret inden for 'a framework of knowledge whose representational structure corresponds to the very structure of power [it] seeks to repudiate'. Mens det lykkes at frigøre nationen fra kolonialismen, medfører dette således ikke en frigørelse fra 'the knowledge systems of post-Enlightenment West, which continues to

³⁵ Partha Chatterjee: *Nationalist Thought and the Colonial World. A Derivative Discourse*, London 1986, s. 22.

³⁶ Samme, s. vii.

³⁷ Samme, s. 21.

³⁸ Samme, s. 42.

dominate, perhaps even more powerfully'.³⁹ Jævnfør undertitlen på Chatterjees bog bliver den nationalistiske diskurs i en kolonial kontekst en 'afledt diskurs' (*derivative discourse*), hvilket kunne lede tanken hen i retning af Andersons ide om nationalismens modulære natur. Men gennem sin analyse af lån og transformation bliver der i Chatterjees fremstilling ikke tale om en simpel envejsproces, hvor den koloniale diskurs kommer strømmende udefra og blot bliver adopteret af den nationalistiske elite. Den nationalistiske elite er en aktiv medspiller i denne proces.

I den senere bog *The Nation and its Fragments* fra 1993 følger Chatterjee op på denne problemstilling. Det er hans diskussion af Anderson i denne bog, som er blevet emblematiske for kritikken af Andersons fremstilling af de koloniale nationalismer. Chatterjee er på mange måder positivt indstillet over for Andersons tilgang til det nationale. Således betegner han *Imagined Communities* som 'the most influential in the last few years in generating new theoretical ideas on nationalism'.⁴⁰ Chatterjee er også tilfreds med, at Anderson 'certainly attempts to treat the phenomenon as part of the universal history of the modern world'. Men Chatterjee opponerer imod Andersons argument om nationalismens modulære form:

If nationalisms in the rest of the world have to choose their imagined community from certain 'modular' forms already made available to them by Europe and the Americas, what do they have left to imagine? History, it would seem, has decreed that we in the postcolonial world shall only be perpetual consumers of modernity. Europe and the Americas, the only true subjects of history, have thought out on our behalf not only the script of colonial enlightenment and exploitation, but also that of our anticolonial resistance and postcolonial misery. Even our imaginations must remain forever colonized.⁴¹

For at korrigere dette aspekt af Andersons tilgang argumenterer Chatterjee for, at den antikoloniale nationalisme opererer i to forskellige domæner. Det første er et ydre, materielt domæne, som omfatter økonomi, statslige forhold, videnskab og teknologi. Dette er et domæne, hvor 'Western superiority had to be acknowledged and its accomplish-

³⁹ Samme, s. 38.

⁴⁰ Partha Chatterjee: *The Nation and Its Fragments. Colonial and Postcolonial Histories*, Princeton 1993, s. 5.

⁴¹ Samme, s. 5.

ments carefully studied and replicated'. Det andet er et indre, åndeligt domæne 'bearing the »essential« marks of cultural identity', som ikke blev annekteret af vestligt hegemoni.⁴²

Med andre ord afmærker Chatterjee den anti-koloniale nationalismes dobbelte natur. På den ene side har vi det ydre domæne, som er karakteriseret ved at være modulært. Det er et domæne, hvor den anti-koloniale nationalisme stræber efter at etablere lighed mellem europæiske og lokale institutioner og praktikker for derigennem at ophæve 'the rule of difference', som er fundamental for den koloniale stats virkemåde. De koloniale stater var forskellige fra disse metropol-modeller netop ved, at de førstnævnte var forbundet med princippet om en race-mæssig adskillelse mellem herskere og indbyggere. På den anden side har vi det indre domæne, hvor de anti-koloniale nationalismer stræber efter at etablere en distinkt national kultur, som ikke kun er moderne, men også er forskellig fra kolonialisternes. Ifølge Chatterjee får den koloniale stat ikke lov til at komme ind og præge det indre domæne af national kultur. Men dette betyder ifølge Chatterjee ikke, at det åndelige domæne forbliver uændret:

In fact, here nationalism launches its most powerful, creative, and historically significant project: to fashion a 'modern' national culture that is nevertheless not Western. If the nation is an imagined community, then this is where it is brought into being. In this, its true and essential domain, the nation is already sovereign, even when the state is in the hands of the colonial power. The dynamics of this historical project is completely missed in conventional histories in which the story of nationalism begins with the contest for political power.⁴³

Her trækker han et analytisk skel mellem den politiske og kulturelle nationalisme, som for eksempel også findes i Miroslav Hrochs klassiske tredelte periodisering af nationale bevægelser.⁴⁴ For Chatterjee tjener dette skel til at fremhæve, hvorledes den koloniale nationalisme lokaliseres gennem to forskellige processer, alt efter om det drejer sig om den ydre-politiske eller den indre-kulturelle sfære. Og dermed sætter han fokus på den lokale elites råderum og aktive medvirken i udformningen af den nationale diskurs i den kulturelle sfære. I den sammenhæng er

⁴² Samme, s. 6.

⁴³ Samme, s. 6.

⁴⁴ Miroslav Hroch: 'From National Movement to the Fully-formed Nation. The Nation-building Process in Europe', *New Left Review*, 198 (March-April 1993), s. 3-20.

det dog vigtigt at pointere, at det indre domæne i Chatterjees fremstilling på ingen måde er uden relation til det koloniale system og den koloniale viden. Dette fremgår klart af tre af bogens kapitler (kapitlerne 3, 4 og 5), hvor Chatterjee analyserer, hvorledes en nationalistisk historieopfattelse tog form i Indien. Og ud fra hans fremstilling er der ingen tvivl om, hvorledes koloniale uddannelsesinstitutioner og orientalistisk viden var vigtige elementer i konstruktionen af denne nye historieopfattelse:

For Indian nationalists in the late nineteenth century, the pattern of classical glory, medieval decline and modern renaissance appeared as one that was not only proclaimed by the modern historiography of Europe but was also approved for India by at least some section of European scholarship. What was needed was to claim for the Indian nation the historical agency for completing the project of modernity. To make that claim, ancient India had to become the classical source of Indian modernity, while the 'Muslim period' would become the night of medieval darkness.⁴⁵

På denne måde låner den lokale intellektuelle elite fra koloniale videnssystemer, men denne viden bliver tilpasset, så den stemmer overens med det nationale projekt. Chatterjee karakteriserer denne process som en 'selective appropriation of Western modernity' – den skaber den distinkte modernitet, som passer til de stedlige forhold.⁴⁶ I forlængelse heraf har Chatterjee i en anden tekst karakteriseret nationalisms kulturelle projekt som værende: 'to produce a distinctly national modernity'.⁴⁷ Derfor mener han heller ikke, at det giver mening at tale om eksistensen af en global modernitet:

[...] there cannot be just modernity irrespective of geography, time, environment or social conditions. The forms of modernity will have to vary between different countries depending upon specific circumstances and social practices. [...] true modernity consists in determining the particular forms of modernity that are suitable in particular circumstances; that is, applying the methods of reason to identify or invent the specific technologies

⁴⁵ Partha Chatterjee: *The Nation and Its Fragments*, s. 102.

⁴⁶ Samme, s. 120.

⁴⁷ Partha Chatterjee: *Our Modernity* (SEPHIC/CODESRIA Lectures), Rotterdam and Dakar 1997, s. 18.

of modernity that are appropriate for our purposes. [...] if there is any universally acceptable definition of modernity, it is this: that by teaching us to employ the methods of reason, universal modernity enables us to identify the forms of our own particular modernity.⁴⁸

I *Imagined Communities* kastede Anderson sig ikke ud i en nærmere analyse af de nationale bevægelers selvforståelse eller af den nationalistiske diskurs. For ham var endemålet at forstå de faktorer, der gjorde den nationale forestilling mulig. Med netop dette fokus bliver det vanskeligt nærmere at bestemme, hvad der ligger i Andersons metafor om nationalismens modulære natur, og hvad forholdet mellem lån, kopiering og transformation egentlig er. Denne problematik kan bedst diskuteres gennem en konkret analyse af den nationalistiske ideologi. Og det er jo netop her, at Chatterjee starter sin analyse. Han stræber efter at give den nationalistiske elite plads og råderum i den nationale fortælling, hvilket han mener, Andersons modulære opfattelse nægter dem. Men samtidig er det vigtigt at understrege, at Anderson i 1991-udgaven af *Imagined Communities* og i senere tekster rent faktisk præciserer, hvad han egentlig mener med nationalismens modulære natur. Denne præcisering har ikke sat sig spor i Chatterjees bog fra 1993. Ligesom det var tilfældet i 1986, refererer den senere bog også til førsteudgaven af *Imagined Communities*.

Forestillede fællesskaber II: Grammatik, serialitet og transnationale forbindelser

I den reviderede udgave af *Imagined Communities* udøver Anderson selvkritik med hensyn til sin tidligere analyse af den dynamik, der skabte den koloniale nationalisme:

My short-sighted assumption then [1983] was that official nationalism in the colonized worlds of Asia and Africa was modelled directly on that of the dynastic states of nineteenth-century Europe. Subsequent reflection has persuaded me that this view was hasty and superficial, and that the immediate genealogy should be traced to the imaginings of the colonial state. At first sight, this conclusion may seem surprising, since colonial states were typically anti-nationalist, and often violently so. But if one looks beneath colonial ideologies and policies to the grammar in

⁴⁸ Samme, s. 8-9.

which, from the mid-nineteenth century, they were deployed, the lineage becomes decidedly more clear.⁴⁹

Anderson skifter således perspektiv fra modellering på grundlag af allerede eksisterende nationalismer til aspekter af den måde, den koloniale stat fungerede på. Hvorledes den koloniale stat således var med til at skabe en grundlæggende struktur, som nærere den nationale forestilling, viser Anderson med henvisning til tre koloniale institutioner eller regeringsteknikker: korttegning, befolkningstællinger, og museet. Kortet afbilder et geopolitisk rum med klart markerede grænser og er med til at definere den koloniale nationalismes rumlige dimension. Befolkningstællingens abstrakte kvantificering af personer i etniske-racemæssige kategorier etablerer en entydig sammenhæng mellem befolkning og territorium:

Map and census thus shaped the grammar which would in due course make possible 'Burma' and 'Burmese', 'Indonesia' and 'Indonesians'.⁵⁰

Endelig introducerer museet og den koloniale arkæologi den lineære historieopfattelse og den historiske arv fra forfædrene, hvorved den moderne stat placeres i et historisk kontinuum med rødder i en fjern fortid. På den måde er de tre regeringsteknikker med til at definere det nationale rum og udfylde det med et basalt indhold:

Indeed, one might go so far as to say that the [colonial] state imagined its local adversaries, as in an ominous prophetic dream, well before they came into historical existence.⁵¹

Anderson bruger to begreber til at beskrive den indflydelse, som den koloniale stat har på den koloniale nationalisme. For det første hævder han, at den koloniale stat gennem sin virkemåde var med til at skabe den koloniale nationalismes 'grammatik'.⁵² Her tænker han både på de kategoriseringer, som de koloniale institutioner introducerede, og den konkrete viden om det koloniale rum, som de producerede. Og han peger på, at de tre regeringsteknikker producerer 'a totalizing, classificatory grid', hvor rum, befolkning og historie er knyttet entydigt sammen:

⁴⁹ Benedict Anderson: *Imagined Communities*, s. 163.

⁵⁰ Samme, s. 185.

⁵¹ Samme, s. xiv.

⁵² Samme, s. xiv.

The effect of the grid was always to be able to say of anything that it was this, not that; it belonged here, not there. It was bounded, determinate, and therefore – in principle – countable.⁵³

Denne basale sammenkædning er en grundlæggende præmis i de senere koloniale nationalismer. For det andet bruger Anderson betegnelsen 'serialisering' til at karakterisere processen: 'The particular always stood as a provisional representative of a series, and had to be handled in this light'.⁵⁴ Hvad han mener med 'serialisering', kommer til at stå mere klart, hvis vi konsulterer nogle af hans senere tekster.⁵⁵

Det er bemærkelsesværdigt, at Anderson i sine tekster så godt som aldrig følger den ellers så almindelige akademiske praksis med åbent at diskutere sine kritikere. Uden at nævne Chatterjee ved navn er der dog ingen tvivl om, at Anderson i artiklen 'Nationalism, Identity, and the Logic of Seriality' ønsker at demontere dennes kritik. Således skriver han i starten af artiklen, at et formål med denne er:

[...] to dispose of such bogeys as 'derivative discourses,' and 'imitation' in understanding the remarkable planetary spread, not merely of nationalism, but of a profoundly standardized conception of politics, in part by reflecting on the everyday practices, rooted in industrial material civilization, that have displaced the cosmos to make way for the world.⁵⁶

I denne artikel illustrerer Anderson fænomenet serialisering med henvisning til den nye form for repræsentationspraksis, som findes i avisens og andre af printkapitalismens produkter. Det som Anderson særlig hæfter sig ved i denne sammenhæng, er, at avisen forudsætter universalisme, når den i sit stof går ud over sin lokale kontekst og knytter hele verden sammen inden for en enkelt og letbegribelig ramme. Denne universalisme bliver befæstet gennem en ubevidst standardisering af den anvendte terminologi, som inden for avisens univers var medvirkende til at tilsidesætte skellet mellem det lokale og det globale:

⁵³ Samme, s. 184.

⁵⁴ Samme, s. 184.

⁵⁵ Her er Anderson inspireret af Sartre, der i *Critique of Dialectical Reason* bruger betegnelsen 'serialitet' i sin diskussion af kollektiver. (Jean-Paul Sartre: *Critique of Dialectical Reason*, vol. 1, London and New York 1991). For en sammenligning af de to forfatters opfattelse af serialitet, se: Ed White: 'Early American Nations', s. 62-64.

⁵⁶ Benedict Anderson: 'Nationalism, Identity, and the Logic of Seriality'. I Benedict Anderson: *The Spectre of Comparisons. Nationalism, Southeast Asia, and the World*, London and New York 1998, s. 29.

Tennô there might be inside Japan, but he would appear in newspapers everywhere else as (an) Emperor. Gandhi might be the Mahatma in Bombay, but elsewhere he would be described as 'a' nationalist, 'an' agitator, 'a' [Hindu] leader. St. Petersburg, Caracas, and Addis Ababa – all capitals. Jamaica, Cambodia, Angola – all colonies.⁵⁷

Anderson forbinder en sådan standardisering eller homogenisering af terminologi med dels den sproglige sekularisering, hvor et enkelt sprog mister sin position som sandhedssprog. I en sekulariseret verden kan 'sandheden' siges på flere sprog. Dels med de koloniale regimers uddannelsessystemer, som skabte to- eller tresprogede lokale eliter. Alle sprog fremstår som dagligsprog, og det opfattes, som om de kortlægger overlappende universer:

The strict coordination-grid of dictionaries said: Javanese heretofore had no word for persdelict (offence against the press laws), partij (political party), or parlement (parliament); but this lack can immediately be handled by the phonologically-adapted coinages persdelik, partai, and parlemen. Neological trickle became neological flood, as the sacral walls between languages turned into porous membranes.⁵⁸

Hvad Anderson her betoner, er, hvorledes verden – specielt inden for det politiske univers – bliver repræsenteret med reference til et 'abstract sociological thought grid'.⁵⁹ Inden for dette 'sociologiske net' bliver verden fremstillet i serier, som ofte går forud for institutionaliseringen eller materialiseringen af disse begreber. Og det er inden for denne 'logic of series that a new grammar of representation came into being, which was also a precondition for the imagining of the nation'.⁶⁰ Her arbejder Anderson videre med sin grammatik. I takt med, at nationen bliver normen for den samfundsmæssige organisering, bliver der skabt et politisk og nationalt begrebsapparat, som svarer til denne organisering. Disse begreber opstår ofte forud for den virkelighed, som de beskriver. De nationale eliter tager dette begrebsapparat til sig og aktiverer det. Og hermed er vi fremme ved en central præcisering af den

⁵⁷ Samme, s. 33.

⁵⁸ Benedict Anderson: 'Language, Fantasy, Revolution: Java 1900-1950'. I Daniel S. Lev and Ruth McVey (eds.): *Making Indonesia*, Ithaca 1996, s. 29-30.

⁵⁹ Samme, s. 35.

⁶⁰ Benedict Anderson: 'Nationalism, Identity, and the Logic of Seriality', s. 34.

dynamik, som Anderson forbinder med nationalismens modulære natur: 'This modelling worked more basically by serialization than by copying in any simple manner'.⁶¹ På denne måde – ved at anvende begreberne 'grammatik' og 'serialisering' – præciserer Anderson, hvad han mener med nationalismens modulære natur. Begge begreber signalerer, at nationalismen bliver udbredt som et globalt fænomen ved, at en grundlæggende tænkemåde eller repræsentationspraksis bliver tilgængelig for nye grupper. Disse knytter an til den ved at kombinere lokale traditioner og internationale strømninger. Nationalismens diskursive form var til stede og repræsenterede verden i en lang række serier af strukturelt identiske enheder – blandt andet nationer. Nationen er yderligere defineret ved en række serier, som i deres grundlæggende struktur er identiske med de serier der definerer andre nationer: et afgrænset geopolitisk rum, en befolkning defineret med reference til etniske-racemæssige kategorier, en lineær historie, der strækker sig tilbage til en fjern fortid, og en særegen kulturel tradition. Det er denne serielle tænkning, som den koloniale stat og printkapitalismens produkter introducerer til de koloniale områder. Dermed afstikkes grammatikken i de nationalismer, som senere vendte sig mod den koloniale stat. Denne tænkning er meget fjern fra Chatterjees udlægning af Andersons analyse af de koloniale nationalismer. Den nationale diskurs er tilgængelig som en global diskurs, og den udformes lokalt gennem en aktivering af lokal kultur, historie, symboler og myter. Men en konkret analyse af forholdet mellem den globale og den lokale diskurs står dog stadig delvis hen i det uvisse, da Anderson som nævnt tidligere primært er interesseret i det globale aspekt af nationalismens spredning til de koloniale områder. Anderson foretager imidlertid et kvantespring i sin nyeste bog *Under Three Flags* (2005).⁶² Hvor han i *Imagined Communities* fokuserede på nationalismens globale karakter, sætter han i den nye bog fokus på, hvordan disse globale strømninger blev forankret i en lokal kolonial kontekst.

Anderson sætter fokus på filippinsk nationalisme. Han er dermed på hjemmebane i et af de lande i Sydøstasien, som han har studeret gennem sit akademiske virke. I sin analyse tillemper Anderson imidlertid en transnational tidslig og rumlig ramme. På denne måde placerer han de antikoloniale nationalister på Filippinerne som aktører i et nyt globalt landskab, som eksisterede i slutningen af det nittende århundrede. Samtidig flytter han sit analytiske fokus fra den koloniale stat til forskel-

⁶¹ Samme, s. 32.

⁶² De fleste af bogens kapitler har tidligere været publiceret i tidsskriftet *New Left Review*.

lige transnationale strømninger – politiske, kulturelle, litterære og videnskabelige. Jeg mener ikke, at Anderson dermed lægger afstand til sin tidligere analyse. Den passer fint med modularitet, grammatik og serialitet som kernen i hans begrebsramme og fungerer som en god eksemplificering af relationen mellem det globale og det lokale i udformningen af den nationale diskurs. Lad os se lidt på to af de antikolonialister, som Anderson sætter i spil på denne globale scene: Isabelo de los Reyes og José Rizal.

Reyes er fra Ilocos-befolkningsgruppen i det nordlige Luzon i Filippinerne. Han var uddannet som notarius publicus på dominikanernes universitet i Manila og arbejdede som journalist. I 1887 blev han præmieret for sit manuskript *El Folk-Lore Filipino*, som blev udgivet i 1889. I bogen fokuserer Reyes på de forskellige befolkningsgrupper på Luzon og beskriver deres skikke og brug. Anderson analyserer denne bog og karakteriserer den som en 'proto-national tekst', hvor Reyes sætter nogle af de temaer i spil, som senere bliver centrale i den nationale forestilling.⁶³ Her tænker Anderson for det første på, hvordan Reyes konkluderer, at befolkningsgrupper, som han ellers havde betragtet som forskellige – på grund af sproglige og kulturelle faktorer – rent faktisk havde samme oprindelse. Reyes mente derfor også, at fremtidige studier ville åbenbare, at alle befolkningsgrupper på Filippinerne havde samme oprindelse. På denne måde slog han bro mellem folk i lavlandet og højlandet. Dermed afstak han konturerne af et nyt broderskab, som kunne danne kernen i et nyt, nationalt fællesskab: Filippinerne. For det andet ønskede Reyes at anvende folkløristikken til at lokalisere kulturelle rødder, som kunne danne baggrund for en kulturel renæssance.

Her præsenterer Anderson os for et godt eksempel på en kulturel nationalist i sin vorden. Og der er tale om en kulturel nationalist, som tager afsæt i en global kontekst.⁶⁴ Selvom Reyes rent fysisk befandt sig på Filippinerne, knyttede han an til kulturelle, idemæssige og videnskabelige strømninger af transnational art. Han fik ideen til sin folkløristiske undersøgelse fra en notits i den lokale spansk-sprogede avis, som efterlyste bidrag til en folkløristisk videnskab. Han kontaktede avisens redaktør, og fra denne modtog han en samling af engelske og franske folkløristiske studier til inspiration. Reyes tog udgangspunkt i disse tekster, da han formulerede sin folkløristik. Her er der ikke tale om en kritik af Reyes, men om en anskueliggørelse af, hvorledes en senere så fremtrædende antikolonial nationalist knyttede an til samtidige opfattelser af videnskabelighed og modernitet af en mere global karakter.

⁶³ Benedict Anderson: *Under Three Flags*, s. 17.

⁶⁴ Samme, s. 5-6.

Anderson betegner derfor Reyes som 'a fast surfer on the crest of the wave of world science's beetling progress'.⁶⁵ Det er ham – en lokal – og ikke det koloniale regime, som spreder det moderne Europas lys i det koloniale regimes mentale mørke. Reyes skrev på spansk og ville gennem Spanien tale til alle 'centres of modernity, science and civilization'.⁶⁶ Han er en aktør på den globale scene i jagten på en modernitet. Hvis vi knytter an til Andersons tidligere tanker om serialitet, så er det i og for sig den samme proces, vi ser her: Reyes knytter an til transnationale videnskabelige discipliner og kategorier og fylder indhold på disse gennem sine egne studier.

I en række andre kapitler analyserer Anderson den filippinske forfatter og nationalist José Rizal – i den nationale diskurs på Filippinerne kendt som Filippinernes 'founding father'. Rizal blev født i 1861. Med kun enkelte kortere pauser opholdt han sig i Europa i perioden 1882-1892, først for at uddanne sig til læge i Madrid. Efter at have afsluttet denne uddannelse blev Rizal i Europa, hvor han skrev sin første roman *Noli Me Tangere* (1887). Det er en hudflettende kritik af den katolske kirke og det koloniale styre på Filippinerne. Efter at romanen var blevet udgivet, rejste han til Filippinerne. Men han vendte snart tilbage til Europa, hvor han bosatte sig i London. Her skrev han sin anden roman, *El Filibusterismo* (1891), en antikolonial roman, som følger forsøget på at fremprovokere et væbnet oprør på Filippinerne. Efter at have skrevet og udgivet romanen rejste Rizal tilbage til Filippinerne, men denne gang sendte kolonimagten ham i 'internt eksil' i det nordvestlige Mindanao. Da først Cuba i 1895 og efterfølgende Filippinerne i 1896 rystedes af antikoloniale oprør, blev Rizal arresteret og henrettet i december 1896. En antikolonial martyr var født, og han står som symbol for den filippinske modstand mod kolonimagten. Efter at Filippinerne blev uafhængige i 1946, har hans romaner været obligatorisk læsning i landets skoler.

I *Imagined Communities* har Anderson tidligere behandlet *Noli Me Tangere*. I sin nye bog sætter han mere fokus på *El Filibusterismo*. Han betegner den som 'what is probably the first incendiary anticolonial novel written by a colonial subject outside Europe'.⁶⁷ Han betragter teksten som 'global, no less than local'. Anderson indfanger Rizal på denne globale scene ved at indkredse de komplekse transnationale sammenhænge, som romanerne er skrevet i, og som afspejles i dem. For det første placerer Anderson romanerne inden for, hvad han betegner som en

⁶⁵ Samme, s. 12.

⁶⁶ Samme, s. 24.

⁶⁷ Samme, s. 6.

'løs litterær ramme'. Ved at sammenligne de to romaner med anden samtidig litteratur, udsondrer han en række bøger og forfattere, hvis indflydelse kan spores i Rizals tekster. For det andet placerer Anderson Rizals roman i en politiske kontekst – såvel global, som lokal. Her lægger Anderson en række forskellige spor ud, som han mener har været med til at forme Rizals antikoloniale position og ideologi. Der er blandt andet tale om Rizals personlige oplevelser med kolonimagten. Der er hans oplevelser som studerende i Madrid, hvor han stifter bekendtskab med historieprofessoren Miguel Morayta og hans 'blistering attack on clerical obscurantism and an aggressive defence of academic freedom'.⁶⁸ Der er Rizals besøg i Paris i foråret 1883, som satte ham i stand til at latterliggøre den spanske kolonimagt:

Paris was the first geographical-political space which allowed him to see Imperial Spain as profoundly backward – economically, scientifically, industrially, educationally, culturally, and politically. This is one reason why his novels feel unique among anticolonial fictions written under colonialism. He was in a position to ridicule the colonialists rather than merely to denounce them.⁶⁹

Endelig er der indflydelsen fra anarkismen. Her tænker Anderson dels på, at anarkismen vandt frem på den internationale, intellektuelle venstrefløj i 1880'erne. Ydermere fandt der i de sidste to årtier af det nitteende århundrede talrige attentater sted, der dræbte en fransk præsident, en italiensk konge, en østrisk kejserinde og en tronarving, en portugisisk konge og hans efterfølger, en spansk statsminister, to amerikanske præsidenter, en græsk konge, en serbisk konge, og magtfulde konservative politikere i Rusland, Irland og Japan. Således konstaterer Anderson om den retorik, som Rizal lægger i munden på Simoun – den revolutionære helt i *El Filibusterismo*:

Although Tagalog peasants had their own utopian and messianic traditions, embedded in folk-Catholicism, Simoun's discourse does not reflect them but rather a language of European social fury that went back at least to the French Revolution, if not before, and was a special feature of anarchism in the era of 'propaganda by the deed'.⁷⁰

⁶⁸ Samme, s. 64.

⁶⁹ Samme, s. 65.

⁷⁰ Samme, s. 118.

Hvad angår de nationale strømninger, som Anderson mener har påvirket Rizal, betones Rizals ophold i London. Her var han en flittig bruger af biblioteket på British Museum. Fra sin læsning af aviser og tidsskrifter var han ifølge Anderson 'perfectly aware of the rising tide of nationalism within the dynastic empires of Europe, to say nothing of Cuba, the Ottoman Empire, and the East'. Og disse nationalismer var nært forbundet med folkløser og historikere, som genoplivede 'glorious pasts behind humiliating presents and, especially through replacing imperial languages by local vernaculars, to build and consolidate national identities'.⁷¹ I samme ånd ønskede Rizal at promovere en historisk storhed for Filippinerne, da han stod for udgivelsen af en 1600-tals beskrivelse af Filippinerne, som han fandt på British Museum.

Endelig er det værd at fremhæve en sidste kobling, som afgørende nedbryder en bipolar skelnen mellem metropol og koloni og i stedet bringer disse inden for samme analytiske felt. Som nævnt tidligere lagde Anderson i *Imagined Communities* vægt på den indflydelse, som den koloniale stats klassifikationer havde på de koloniale nationalismer. Men i sin diskussion af Rizals ophold i Spanien fremhæver Anderson, hvorledes de populære kategoriseringer, som Rizal og hans 'landsmænd' blev konfronteret med i metropolen, afgørende var med til at fremme en national forestilling om Filippinerne. Således skriver Anderson, at de eksisterende koloniale kategoriseringer af Filippinerne udtrykte et racemæssigt hierarki, som:

[...] embedded in law, modes of taxation and sumptuary codes was of overriding importance to everyone. Peninsulars, creoles, Spanish and Chinese *mestizos*, 'Chinese', and *indios* were italicized social strata. In the Philippines, the word *filipino* referred to the creoles alone. In Spain, however, Rizal and his fellow students quickly discovered that these distinctions were either unknown or seen as irrelevant. No matter what their status was back home, here they were all *filipinos* [...] What they 'are' (colonially) is contrasted to what they 'call themselves' in the metropole. [...] Thus one can suggest that Filipino nationalism really had its locational origins in urban Spain rather than in the Philippines.⁷²

Igen er vi tilbage ved serialiteten og ved, hvordan en kategori bliver skabt inden den realitet, som den udtrykker. Men det er ikke Andersons mission ensidigt at lokalisere den filippinske nationalisme i metropo-

⁷¹ Samme, s. 94.

⁷² Samme, s. 61-64.

len. Hans mål er at fremhæve de transnationale træk og i den forbindelse også at betone transformations-aspektet. Om Reyes folkloristiske arbejde skriver Anderson:

[...] the anthropologist [Reyes] openly deployed the work of contemporary European ethnologists and folklorists, combined with his own local research, to undermine the intellectual credibility of the colonial authorities, clerical and lay.⁷³

Og ligeledes skriver han om Rizal:

[...] Rizal learnt much from European novelists, yet transformed what he found there to explosive new anticolonial effect.⁷⁴

Med disse detaljerede studier af to ledende filippinske nationalister mener jeg, at Anderson giver et sofistikeret bud på, hvordan vi skal forstå hans ide om nationalismens modulære natur. Denne ide satte han i spil i førsteudgaven af *Imagined Communities* i 1983 og har efterfølgende specificeret den med henvisning til begreberne 'grammatik' og 'seriabilitet'. I de af Andersons studier, som jeg tidligere har refereret til, har hans tilgang primært fokuseret på de universelle aspekter af nationalismen – det som alle nationalismer inden for den serielle logik har til fælles. I *Under Three Flags* skifter han analytisk fokus til en tidlig filippinsk nationalisme. Frem for de universelle aspekter af nationalismen er det nu det partikulære ved den filippinske nationalisme, som er i centrum. Men ved at placere sine aktører i et globalt netværk af transnationale forbindelser, viser Anderson på overbevisende måde det komplekse sammenspil, der eksisterer mellem det universelle og det partikulære eller mellem det globale og det lokale. Den enkelte nationalisme har helt klart sin egenart på det ideologiske plan, men den er konstrueret ud fra en universel model.

Mellem det globale og det lokale

I de seneste år er der kommet en række globalhistoriske fremstillinger, der forsøger at indfange spændingen mellem den globale og det lokale. Christopher Baylys fremstilling af fremkomsten af den moderne ver-

⁷³ Samme, s. 5-6.

⁷⁴ Benedict Anderson: 'In the World-Shadow of Bismarck and Nobel. José Rizal: Paris, Havana, Barcelona, Berlin-2', *New Left Review*, 28 (July-August 2004), s. 85.

den mellem 1780 og 1914 er i mine øjne en særdeles vellykket fremstilling af denne problemstilling.⁷⁵ I sin diskussion af udbredelsen af nationalisme og nationalstaten som globale fænomener peger Bayly på, hvorledes denne proces udtrykker et umiddelbart paradoks. På den ene side er verden i den periode, som han behandler i bogen, karakteriseret ved en øget grad af 'global ensartethed' (*global uniformities*). Det vil sige: en stigende grad af ensartethed i den måde, hvorpå stat, religion, politiske ideologier og det økonomiske liv organiseres. På den anden side er der samtidig tale om en øget opfattelse af forskellighed. Dette umiddelbare paradoks indfanger nationalismen og den nationale ide ganske fint. Mens en form for global ensartethed netop kommer til udtryk i udbredelsen af det nationale som et organisatorisk princip, udtrykker de enkelte nationale identiteter og deres diskursive udtryk netop forskellighed i forhold til hinanden. På denne måde er ideen om national forskellighed indlejret som en grundlæggende præmis i den nationale forestilling. Eller som Bayly i generelle termer beskriver denne modernitetens dynamik:

Broad forces of global change strengthened the appearance of difference between human communities. But those differences were increasingly expressed in similar ways.⁷⁶

Grundlæggende er det den samme analytiske tilgang, som Anderson benytter i sit forfatterskab, og som det lille citat i starten af denne artikel indfanger så ganske godt: 'Vi er forskellige, fordi vi er ens'. Som jeg har søgt at vise i denne artikel, skal Andersons fremstilling af nationalismens modulære natur på ingen måde forstås, som om ideen om det nationale eller den nationalistiske diskurs spredes uforandret fra metro-pol til koloni. Jeg mener derfor heller ikke, at Chatterjees kritik af Anderson er berettiget. Tværtimod tilbyder Anderson gode elementer til en forklaring af, hvordan den nationale forestilling i en kolonial kontekst er produktet af et komplekst samspil af faktorer: den koloniale stats regeringsteknikker, serialitetens abstrakte sociologiske kategorier, og transnationale politiske og kulturelle strømninger. I dette komplekse sammenspil spiller de anti-koloniale nationalister en yderst aktiv rolle. Det er et krydsfelt med plads til både det globale og det lokale.

⁷⁵ Christopher A. Bayly: *The Birth of the Modern World, 1780-1914. Global Connections and Comparisons*, Oxford 2004.

⁷⁶ Samme, s. 2.